

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

انتخاب محتوا و تنظیم روش‌های برنامه ریزی درسی از نظر متخصصین

رقیه افطحي^۱

۱- کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

rr.aftahi@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف انتخاب محتوا و تنظیم روش‌های برنامه ریزی درسی از نظر متخصصین انجام شد. در این مقاله، به بررسی اهمیت انتخاب محتوا و تنظیم روش‌های برنامه‌ریزی درسی از دیدگاه متخصصین آموزش و پرورش پرداخته شده است. متخصصین تأکید دارند که انتخاب محتوا مناسب و تنظیم روش‌های برنامه‌ریزی درسی به عنوان دو عامل اساسی در تأثیرگذاری بر فرایند یادگیری و توسعه دانش‌آموزان محسوب می‌شوند. از نظر متخصصین، انتخاب محتوا مناسب باید با توجه به نیازها و سطح دانش‌آموزان صورت گیرد تا بتواند به بهبود یادگیری و فهم آن‌ها کمک کند. همچنین، تنظیم روش‌های برنامه‌ریزی درسی نیز باید با توجه به هدف‌ها، اهداف و نیازهای آموزشی دانش‌آموزان انجام شود تا بتواند به بهبود عملکرد و توسعه مهارت‌های آن‌ها کمک کند. بنابراین، متخصصین تأکید دارند که انتخاب محتوا مناسب و تنظیم روش‌های برنامه‌ریزی درسی با دقت و اصولی صورت گیرد تا بتواند به بهبود یادگیری و توسعه دانش‌آموزان کمک کند و فرصت‌های آموزشی بهینه‌ای فراهم کند. در نتیجه، متخصصین آموزش و پرورش به اهمیت بالای انتخاب محتوا مناسب و تنظیم روش‌های برنامه‌ریزی درسی برای بهبود یادگیری و توسعه دانش‌آموزان اشاره کرده‌اند. آن‌ها با تأکید بر این دو عامل اساسی، توصیه می‌کنند که انتخاب محتوا و تدریس آن به شکلی منطبق با نیازها و سطح دانش‌آموزان صورت گیرد و روش‌های برنامه‌ریزی درسی با توجه به هدف‌ها و اهداف آموزشی تنظیم شود. این اقدامات می‌تواند به بهبود عملکرد و توسعه مهارت‌های آموزشی دانش‌آموزان کمک کند و فرصت‌های آموزشی بهینه‌ای فراهم کند.

کلمات کلیدی: انتخاب محتوا، برنامه ریزی درسی، آموزش، تدریس، مدرسه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مقدمه

برنامه ریزی درسی در یک کشور حرکتی بسیار بزرگ محسوب گردیده که بر اساس آن طرح و نقشه یادگیری برای مخاطبانی معین است که شامل انتظارات و تجارب یادگیری در یک حوزه درسی می‌باشد و تحت نظارت موسسه آموزشی برای نیل به اهداف خاصی توسط معلم و استاد در کلاس درس به اجرا در می‌آید. (هاشمی، سید احمد، ۱۳۹۵).

فهم برنامه درسی شاخه‌ای از علوم تربیتی است. برنامه ریزی درسی یکی از مهمترین شاخه‌های مطالعات برنامه درسی که به تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه می‌پردازد. از این رو می‌توان گفت که نظام‌های آموزشی بر محور برنامه‌های درسی می‌چرخند، چرخه نظام آموزش و پرورش بدون یک نظام آموزش عالی پیشرو تکامل نخواهد یافت. آموزش عالی نه تنها یکی از حقوق اولیه افراد جامعه است بلکه زیربنای توسعه همه جانبه و پایدار نیز می‌باشد. برنامه ریزی درسی می‌تواند بازوی مستحکم آموزش عالی بوده و در تبیین فرآیند یاددهی-یادگیری، طراحی و ساختار برنامه درسی به عنوان هدایت‌گر نظام آموزش عالی کشور باشد.

تدوین برنامه درسی فرآیندی است که به منظور تشخیص نیازها، تهیه اهداف اختصاصی، شناسایی و سازماندهی محتوا، انتخاب روش و تهیه مواد مورد نیاز جهت ارزیابی آموزش و فراگیر مورد استفاده قرار می‌گیرد. (سهرابی، سحر، ۱۳۹۷)

تربیت و شکل‌گیری شخصیت افراد به ویژه نسل جدید، تحت تأثیر عوامل مختلف درونی، بیرونی و حتی عوامل فوق طبیعی قرار دارد. عوامل گوناگون مؤثر در تربیت، هر کدام در جای خود مهم و دارای درجه خاصی از تأثیر است. در این میان دو عامل خانواده و مکتب یا مدرسه نقش بسیار برجسته‌تری نسبت به دیگر عوامل دارند و در واقع این دو هستند که شخصیت افراد را شکل می‌دهند. خانواده نخستین محل تعلیم و تربیت و عرصه آموزش برای تمام افراد است. اینجاست که بخش اعظم سلاقی و علایق، شخصیت و الگوهای رفتاری افراد شکل می‌گیرد.

مدرسه به عنوان مکمل خانواده، کانونی است که در آن افراد همراه با تعلیم و کسب معلومات، تربیت می‌شوند. در مدرسه نیز عوامل مختلفی وجود دارند که در امر تربیت مؤثرند از قبیل برنامه‌های درسی، مواد آموزشی، سازمان مدرسه و امکانات آموزشی آن؛ ولی هیچ یک از اینها به اندازه معلم، چه به لحاظ آموزشی و چه تربیتی اهمیت ندارد، زیرا این معلم است که به همه آن عوامل جان می‌بخشد و آنها را سودمند و نتیجه بخش می‌گرداند. هم چنین اوست که نسل‌ها را به همدیگر ارتباط می‌دهد، فرهنگ جامعه را حفظ می‌کند، و در صورت نیاز تغییر می‌دهد و تکامل می‌بخشد، به رفتار دانش آموز شکل می‌دهد و افراد مورد نیاز جامعه را تربیت می‌کند.

در دین مبین اسلام تربیت و آموزش و به تبع آن برنامه ریزی آموزشی و درسی بر اساس مکتب و نیازهای جامعه اسلامی تنظیم می‌شود. پیشرفت علم و دانش در جامعه و حتی توسعه آموزه‌های دینی هم مرهون پیشرفت‌های حوزه تعلیم و تربیت و برنامه ریزی سنجیده و دقیق بوده است. از نقطه نظر تربیت و آموزش اسلامی، موادی را باید در برنامه درسی گنجاند که فرد را برای بهره‌مندی از یک زندگی سالم آماده نماید یعنی او بتواند استعدادهایش را ظاهر نموده و به کار اندازد و نیازهای فردی و اجتماعی را به موقع و به شکل مطلوب تأمین کند. (بلوچ، سمینه و همکاران ۱۴۰۲)

یکی از مهمترین مسائل بشر در تمام ادوار تاریخی مقوله تعلیم و تربیت و پرورش نسل جوان برای ورود به اجتماع و جامعه پذیری آنان بوده است. زیرا بشر برای دوام بقای نسل از کنترل و کارگردانی محیط خویش به مدد نیروی اندیشه بوده و آن چه را که در این رهگذر تجربه کرده می‌بایست به نسل جوان منتقل نماید. به همین دلیل می‌توان گفت در کهن‌ترین دوران‌های تاریخی، تعلیم و تربیت از بارزترین دل مشغولی‌های جوامع بوده است. به این اعتبار می‌توان ادعا کرد که قدمت تعلیم و تربیت به قدمت بشریت است. رشد و توسعه حوزه شتابان برنامه درسی، خصوصاً وجود دیدگاه‌ها، نقطه نظرات و برداشت‌های گوناگون

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمینه ساز ظهور مفاهیم و قلمروهای جدید برای این رشته نوبنیاد است. اهمیت و ضرورت روشن سازی مفاهیم اساسی رشته برنامه درسی از آن روست که امروزه متخصصین رشته برنامه درسی یکی از مهمترین مسائل این رشته را مسائل تعریفی یا ترمینولوژی می‌دانند و برخی دیگر نیز جدیت و حاد بودن مسائل مرتبط با اختلاف نظر در مفاهیم بنیاد را عامل مهمی در به سقوط کشاندن این قلمرو در قرن آینده تلقی می‌کنند.

عصری که در آن هستیم عصر تغییرات و تحولات شتابنده است و در چنین فضایی دانشگاه‌ها به منظور حفظ و بقاء خود و همچنین به منظور دستیابی به رشد و تعالی باید آماده تحولات و رؤیایی با تغییرات باشند و خود را با تحولات آن هماهنگ سازند.

در این میان دانشگاه‌ها یکی از مهمترین اجزای نماد آموزش و از مهمترین عوامل شکل دهی جهان آینده تلقی می‌شوند. به دلیل دگرگونی‌های شدیدی که امروزه دنیای آموزش عالی را تحت تأثیر قرار داده، اهداف، برنامه‌ها و جهت گیری‌های دانشگاه‌ها بیش از پیش در کانون توجه واقع شده‌اند که یکی از مهمترین و حساس‌ترین حیطه‌های تصمیم گیری در نظام آموزش عالی، حیطه برنامه‌های آموزشی و درسی است. بر این اساس برنامه‌های درسی که قلب مراکز دانشگاهی به شمار می‌آیند آینه نقش‌ها و اهداف آموزش عالی و شایسته توجه دقیق هستند.

برنامه درسی

برنامه درسی، معادل فارسی واژه Curriculum و معرف یکی از رشته‌های تحقیقی حوزه تعلیم و تربیت است. این واژه ریشه در واژه لاتین Currere دارد که به معنای "میدان مسابقه" میدانی برای دویدن است. برنامه ریزی درسی شامل سازماندهی یک سلسله فعالیت‌های یاددهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده ها و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است. یکی از مهم‌ترین عنصر نظام آموزشی عالی و دانشگاهی ما برنامه درسی هستند که نقش تعیین کننده و غیرقابل انکاری را در راستای تحقق اهداف و رسالت‌های آموزش عالی، از نظر کمی و کیفی ایفا می‌کند. برنامه‌های درسی آموزش عالی از جمله عوامل و عناصری هستند که در تحقق بخشیدن به اهداف آموزش عالی نقش بسزایی دارند. زیرا اصلی‌ترین و بنیادی ترین ابزار برای فراهم آوری دانش، تجربه و مهارت دانشجویان برای عرضه خدمات به جامعه است. (هاشمی، سید احمد. ۱۳۹۵).

اهمیت و اهداف برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها

مشخص بودن اهداف آموزش و پرورش بسیار اهمیت دارد. ضرورت تدوین هدف‌ها وقتی بارزتر می‌شود که حاصل فرآیند هدف گذاری را تحلیل کنیم. وقتی هدف‌ها به هدف‌های رفتاری تبدیل می‌شوند از جمله مهمترین ملاک‌های محتوا به شمار می‌رود. اصولاً هدف‌ها را ملاک‌های انتخاب محتوا و تنظیم روش‌های آموزش و تدارک وسایل اندازه گیری می‌دانند. هدف‌ها مقاصدی هستند که کلیه قسمت‌های برنامه درسی در جهت آن در حال حرکت است. برنامه درسی و مبانی آن جایگاه ویژه‌ای در آموزش و پرورش دارد.

ارنشتاین و هانکینز معتقدند که مبانی برنامه درسی حدود و ثغور مرزهای خارجی برنامه درسی را مشخص کرده است و تعیین می‌کند که کدام منبع اطلاعاتی معتبر از کدام نظریه‌ها، اصول و ایده‌های قابل قبول، به برنامه درسی مرتبط می‌شوند. تصمیم در مورد عناصر برنامه‌های درسی در چارچوب مبانی نظری منسجم سامان می‌یابد و دیدگاهی از برنامه درسی را شکل می‌دهد.

از طرف دیگر برنامه‌های درسی از مهم‌ترین ابزارها و عناصر تحقیق بخشی به اهداف و رسالت کلی نظام آموزش عالی است. از این رو برنامه درسی که قلب مراکز دانشگاهی به شمار می‌آید شایسته توجه دقیق است. برنامه ریزی درسی دانشگاهی در

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

دنیای امروز می‌تواند فرصت‌های فراهم آمده در قلمرو فناوری اطلاعات و ارتباطات را در جهت بهبود و بازسازی فرآیندهای خود به کار گیرد. و چالش‌های پیش روی را در عصر اطلاعات و ارتباطات از میان بردارد.

برنامه‌های درسی از مهمترین ابزار و عناصر تحقق بخشیدن به اهداف و رسالت‌های کلی دانشگاهی هستند و طبیعتاً همراه با تغییر محورهای اصلی مورد توجه دانشگاه‌ها آن‌ها نیز از تغییرات لازم برخوردار شوند. می‌توان اهداف اساسی برنامه‌های درسی در آموزش عالی را بر مبنای توجه به اهداف و رسالت‌های کلی آموزش عالی را در چند جمله مطرح نمود:

- حیطة تخصصی
- حیطة پرورش و توسعه دانش
- حیطة پرورش معلمان و مربیان
- حیطة آموزش عمومی

شناسایی اهداف عمده برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها به عنوان یکی از ابعاد مهم در آموزش عالی محسوب می‌شود.

تصمیم گیرندگان برنامه درسی

یکی از مهم‌ترین مباحث مربوط به فرآیند برنامه درسی، بر اساس الگوهای ارائه شده توسط صاحب نظران این رشته، تعیین ترکیب افراد و عناصر دست اندرکار تصمیم‌گیری درباره برنامه است. این موضوع از آن حیث حائز اهمیت جدی است که نقش تعیین کننده در جهت‌گیری و کیفیت محصول با برنامه درسی دارد. به دیگر سخن می‌توان انتظار داشت که به تناسب عناصر اساسی صاحب نفوذ در این فرآیند برنامه درسی از خصوصیات، ویژگی‌ها و کیفیت مفاوی برخوردار باشد. اجتماع امروز از معلمان به عنوان کسانی که رسالت تربیتی دارند و از شاگردان به عنوان آینده سازان فردا انتظارات دیگری دارد. در آینده ما به افرادی نیازمندیم که بتوانند خودشان را رهبری کنند، تصمیم‌گیرنده باشند، با مسائل برخورد کرده و آن‌ها را حل کنند و در امور تفکر کنند. نظام‌های آموزشی در گذر از مسائل کمی و همگانی کردن آموزش ناگزیر از توجه به مسائل کیفی پدیده‌های آموزشی هستند و ارتقای کیفیت آموزشی را ضمن توجه به منابع و تجهیزات از طریق اصلی‌ترین عامل در یک نظام آموزشی یعنی معلم مورد توجه و هدف‌گیری قرار داده‌اند، معلم را عضو اصلی گروه‌های تصمیم‌گیرنده برنامه درسی به حساب می‌آورد و می‌گوید: اولین پاسخ به این سؤال که چه کسی عضو اصلی گروه‌های تصمیم‌گیرنده درباره برنامه‌درسی باشد، معلم است. اما معلمان در نظام برنامه ریزی درسی کشور ایران، حلقه واسطه برنامه درسی مصوب با اجرای عملی آن هستند. به این معنا که آن‌ها در فرآیند برنامه ریزی درسی نقش اساسی ندارند و اغلب برنامه‌های طراحی شده توسط سازمان مرکزی متصدی تهیه برنامه درسی در سطح وزارت آموزش و پرورش را به مرحله اجرا در می‌آورند. در این نظام برنامه‌های درسی ابلغی به مدارس باید دقیقاً مطابق دستورالعمل‌های ابلاغ شده به اجرا درآیند و ماهیت نظام برنامه ریزی درسی از نوع برنامه‌های درسی مقاوم در برابر معلم است. (سهرابی، سحر، ۱۳۹۷)

یادگیرندگان در تدوین برنامه‌های درسی

در زمینه توجه به نقش و جایگاه یادگیران در تدوین برنامه‌های درسی مربوط به آنها، رویکردهای گوناگونی وجود دارد. گروهی معتقدند هر آنچه نیاز یادگیرنده است در کلاس درس با حضور خود آنها تعیین خواهد شد و هیچگونه هدف آموزشی از پیش تعیین شده‌ای، ضرورت ندارد (کریمی، ۱۳۹۲).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

عده ای بر نیازسنجی آموزشی قبل از تدوین برنامه و لحاظ کردن نیازهای یادگیرنده در برنامه‌های درسی تاکید دارند. برخی نیز معتقدند یادگیرنده هم عضوی از جامعه است و بزرگسالان بهتر از خود آنان نیازهای آنها را می‌دانند و آن نیازها را در برنامه‌های درسی آنها لحاظ می‌نمایند. همچنین باور عده‌ای هم بر آن است که موضوعات درسی و دانش را باید در خدمت نیاز یادگیرنده و استعدادهای ایشان به‌کار گرفت.

در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران که به صورت متمرکز عمل می‌شود، برنامه‌های درسی را نهاد مرکزی تهیه و تدوین می‌نماید و مناطق و مدارس به اجرای وفادارانه آن ملزم می‌باشند. از جمله معایب این نوع نظام‌های برنامه ریزی درسی متمرکز اینکه چون اکثر تصمیم گیرندگان برنامه‌های درسی با نیازها، شرایط و امکانات موجود در کلاس و مدرسه آشنایی کاملی نداشته و از نیازها و علائق جدید دانش آموزان و معلمان و اولیاء به عنوان مخاطبان اصلی برنامه‌های درسی اطلاع کامل ندارند، ممکن است برنامه‌های درسی و محتواهای آموزشی تهیه و تدوین نمایند که درصد پایینی از اهداف در نظر گرفته شده، تحقق یابند. وجود این آسیب در نتایج مطالعات انجام شده در خصوص ارزشیابی از برنامه‌های درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده فراوانی اذعان شده است و حکایت از تحقق نیافتن بخش زیادی از اهداف قصد شده و یا به نوعی فاصله بین اهداف قصد شده، اجرا شده و کسب شده است.

از جمله راهکارهایی که برای کاهش این آسیب پیشنهاد شده است، ارتباط نزدیک برنامه‌ریزان و مولفان کتاب‌های درسی با مخاطبان محصولات خود یعنی دانش آموزان، معلمان و اولیاء است. در واقع تدوین برنامه‌های درسی باید به گونه‌ای باشد که رأی تمام دانش آموزان (دانش آموزان عادی، دانش آموزان با نیازهای ویژه و استعدادهای درخشان) بصورت به هم پیوسته و یکپارچه طراحی و تدوین شود. این برنامه‌ها باید با رعایت انعطاف پذیری، با نیازهای هریک از گروه‌های دانش آموزان با استعدادهای خاص انطباق و سازگاری داده شود.

برنامه‌های درسی و تربیتی باید به نقش فعال، داوطلبانه و آگاهانه دانش آموز در فرایند یاددهی یادگیری و تربیت پذیری توجه نماید و زمینه تقویت و توسعه روحیه پرسشگری، پژوهشگری، خلاقیت و کارآفرینی را در وی فراهم سازد. باید به نیازهای گوناگون دانشجویان و جامعه در سطوح محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی در کلیه ساحت‌های تعلیم و تربیت تاکید کند. و برنامه‌های درسی و تربیتی باید ضمن تاکید بر ویژگی‌های مشترک، به تفاوت‌های ناشی از محیط زندگی (شهری، روستایی، عشایری، فرهنگی و جغرافیایی)، جنسیتی و فردی دانش آموزان (استعدادهای، توانایی‌ها، نیازها و علایق) توجه کرده و از انعطاف لازم برخوردار باشد. بطوری که زمینه مشارکت و تعامل مؤثر، معلمان، دانش آموزان و سایر گروه‌های ذینفع، ذیربط و ذیصلاح را در طراحی، تولید، اجرا و ارزشیابی برنامه‌ها فراهم نماید. زیرا شناسایی نیازهای واقعی دانشجویان از طریق مشارکت آنها در ارزشیابی برنامه‌های درسی است. (بلوچ، سمینه و همکاران ۱۴۰۲)

اهمیت الگوهای برنامه درسی

انتخاب الگوی برنامه درسی به سادگی گفتن آن نیست. هر الگو، از مجموعه‌ای از فرض‌ها نشأت می‌گیرد که شامل مواردی چون؛ مقاصد و هدف‌های کلی تعلیم و تربیت، منابع اهداف ویژگی‌های فراگیران، طبیعت فرآیند یادگیری، نوع جامعه مورد نظر و در آخر طبیعت دانش یا معرفت می‌شود. علاوه بر موارد فوق، الگوی انتخاب شده، راهبردهای آموزش نقش معلمان و فراگیران، مواد آموزشی و راهبردهای ارزشیابی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین انتخاب الگوی مناسب یک وظیفه تخصصی پیچیده است که نیازمند دانشی از الگوهای مختلف و ممکن بر رویان‌هاست. به نظر تایلر مبانی اساسی که یک طراح برنامه ریزی درسی باید به آن توجه نماید سه منبع فراگیر، جامعه و رشته علمی است. بر اساس منابع، هدف‌های عمومی انتخاب

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

می‌شود. او عقیده دارد که برای تلطیف هدف‌های تربیتی با بیان دقیق آن‌ها، برنامه ریزی باید از دو منبع اساسی «فلسفه تربیتی» و «روانشناسی یادگیری» استفاده کنند و هدف‌ها را به صورت هدف‌های آموزشی درآورند.

طراحان برنامه‌های درسی برای بیان هدف‌های تربیتی اطلاعاتی را در مورد نیازها و تمایلات فراگیران جمع آوری می‌کنند و آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند؛ برای این کار باید نیازها را در همه زمینه‌های تربیتی، اجتماعی، حرفه‌ای، بدنی، روانی و تفریحی بررسی کنند. طراحی الگوهای تدوین برنامه درسی مفید و کارآمد در آموزش عالی در راستای تحقق اهداف ارزشمند آموزش عالی و کمک به اعضاء هیئت علمی در جهت توانمندسازی آن‌ها در صلاحیت حرفه‌ای تدوین برنامه درسی از اهمیت خاصی برخوردار است. با مطالعه موردی الگویی برای برنامه ریزی درسی مؤثر و تجدیدنظر در برنامه‌های درسی با بیان جهت گیر یه‌ای کلی صنعت و تجارت، نیاز روزافزون به بازسازی برنامه‌های درسی و اصلاح روش‌های تدریس در آموزش عالی را مورد تأکید قرار داده است. اعضاء هیئت علمی در ارتباط با کلاس و دانشجویان، بسیاری از نیازهای واقعی آن‌ها را شناسایی و در انعکاس آن به شورای برنامه ریزی درسی نقش مهمی ایفا می‌کند. انعکاس نیازها و اطلاعات واقعی برای لحاظ کردن آن‌ها در تهیه برنامه درسی از اعضاء هیئت علمی یک عامل عمده مشارکت کننده در فرآیند برنامه ریزی درسی ساخت است. (بلوچ، سمینه و همکاران ۱۴۰۲)

انتخاب و سازماندهی محتوا در برنامه درسی

منظور از محتوا عبارت از دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات، قوانین و اصول، روش‌ها، مفاهیم، تعمیم‌ها، پدیده‌ها و مسائل مربوط به یک ماده علمی است. محتوا چیزی است که قرار است آموزش داده شود.

محتوا شامل کلیه مطالب، مفاهیم و اطلاعات مربوط به یک درس مورد نظر است خواه به عنوان بخشی از متن یک کتاب باشد، خواه توضیحات، حواشی و سایر اجزای جانبی آن درس. برخی از برنامه ریزان هستند که حیطه شناختی را در برنامه‌های درسی اولی تر به حساب می‌آورند. از منظر این گروه محتوا خلاصه‌ای از حقایق، مفاهیم، تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌های مشابه دانش در رشته مورد نظر است. قبل از انتخاب محتوا ضروری است رویکرد مورد نظر را معین نمایند. محتوای برنامه درسی از زمان پیدایش آموزش‌های رسمی در کشور ما مدام از روش‌های به کار برده شده در طراحی برنامه درسی متأثر شده است. تا قبل از انقلاب اسلامی محتوای برنامه درسی برای انتقال معرفت گرد آوری شده انسانی به جوانان در حول رشته‌های علمی سازمان دهی می‌شد.

در این دیدگاه، دانش‌ها و مهارت‌های مورد نیاز بزرگسالان محتوای شرع برنامه‌های درسی را تشکیل می‌داد. فرض بر این بود که سازمان دهی برنامه درسی حول رشته‌های علمی بهتر می‌تواند به نیازهای دوره بزرگسالی پاسخ دهد. توجه به نیازها و توانایی‌های فراگیران در مراحل مختلف رشد و رعایت نیازها و الزامات اجتماعی در تدوین اهداف و گزینش محتوا، کمتر از حد مطلوب مورد توجه قرار گرفته است. با این لحاظ برنامه درسی از توان لازم برخوردار نیست. امروزه دانشگاه‌ها باید بر اساس نیاز سنجی‌ها، خود را با نیازها، علایق و قابلیت‌های فراگیران، تحولات رشد در مخاطبین هماهنگ نمایند و این نیازها را به طور عام مورد شناسایی قرار دهند. تحولات اجتماعی در محتوای برنامه درسی تأثیر وسیعی داشته است. برخی از نقش‌ها امروزه از خانواده گرفته شده است و به دانشگاه و مدارس واگذار شده است هم اکنون از مدارس خواسته می‌شود تا مسئولیت‌های بیشتری را در آموزش بر عهده گیرند. از جمله عواملی که محتوای برنامه درسی را امروزه تحت تأثیر قرار داده است مساله انفجار علوم است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

انفجار دانش بشری برنامه درسی را به شکل‌های مختلف تحت تأثیر قرار داده است برای مثال سازمان دهی دانش رویکردهای برنامه درسی، روش‌های یاددهی - یادگیری و شیوه ارزشیابی دچار تحول شده است. محتوای برنامه درسی ممکن است که بر مبنای میراث کهن و تحولات علمی در حال حاضر و نیازهای آینده انتخاب شود. بدین لحاظ برنامه درسی به لحاظ زمانی ممکن است که خصلتی گذشته‌گرا، محافظه‌کار و پیشرو پیدا کند و هر یک از این رویکردها، محاسن و معایب خاص خود را دارد. توسعه فناوری، منابع را تنوع بخشیده است. پیدایش انواع رسانه‌ها نه تنها جریان یادگیری را تسهیل کرده است و یادگیرنده را از انحصار کتاب درسی خارج نموده است بلکه سرعت یادگیری نیز افزایش پیدا کرده است. رایانه‌ها امروزه با کاربری‌های متفاوت در فرایند تدریس مطرح شده‌اند. (هاشمی، سید احمد. ۱۳۹۵).

فواید برنامه ریزی تحصیلی

۱- به روشن شدن اهداف کمک می‌کند.

زمانی که فرد اقدام به تهیه یک برنامه تحصیلی برای خود می‌کند توجه بیشتری به اهداف برنامه مبذول می‌دارد. و این کمک می‌کند تا شناخت بیشتری از اهداف پیدا کند و آنها را دسته بندی می‌کند. اهداف طولانی مدت و کوتاه مدت را تشخیص دهد و هیچ یک را فدای دیگری نکند.

۲- از اتلاف وقت جلوگیری می‌کند.

همچون سایر امور زندگی مسائل تحصیلی نیز از لحاظ تنظیم وقت و زمان دارای اهمیت هستند. برنامه ریزی به فرد کمک خواهد کرد، استفاده مفیدتری از مدت زمانی اختیار بکند و از اتلاف وقت خود جلوگیری نماید. مسأله وقت در برخی موارد تحصیلی همچون نزدیکی امتحانات و در حین برنامه ریزی برای کنکور اهمیت شایان توجهی دارد. از دست دادن وقت برابر خواهد بود با از دست دادن بسیاری از موفقیتها در آینده.

۳- از اتلاف انرژی جلوگیری می‌کند.

استفاده از یک برنامه ریزی استاندارد و با اصول صحیح علمی به فرد کمک خواهد کرد انرژی و توان ذهنی خود را بیهوده به هدر ندهد. در این نوع برنامه ریزیهای استاندارد عمدتاً روشهای مفیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد که موجب خواهد شد، فرد بیشترین استفاده را از توان ذهنی خود بکند و از اتلاف آن جلوگیری کند. به یک مثال توجه کنید، در برنامه ریزی تحصیلی بر مبنای یافته‌های روانشناسی اصل در نظر گرفته می‌شود، با این محتوا که بعد از مدتی (حدود ۴۵ دقیقه) بعد از شروع مطالعه و یادگیری منحنی یادگیری بسیار پائین می‌آید، بطوری که فرد یادگیری خوبی بعد از این زمان نخواهد داشت، مگر اینکه یک استراحت کوتاهی داشته باشد. با در نظر گرفتن اصولی از این قبیل، فرد برنامه ریزی تحصیلی خود را طوری انجام می‌دهد تا هر ۴۵ دقیقه یکبار استراحت کوتاهی داشته باشد تا دوباره با تجدید قوای ذهنی شروع به یادگیری نماید. (بلوچ، سمینه و همکاران ۱۴۰۲)

برنامه درسی در نهایت برای آماده کردن افراد به زندگی، رشد همه جانبه شخصیت فراگیران، تربیت انسان مطلوب، افزایش کارایی اجتماعی و اقتصادی مطرح می‌شود. مدارس تا چه اندازه به این اهداف دست یافته‌اند و بالاخره برنامه درسی اعم از آشکار و پنهان تا چه اندازه به ایجاد روحیه شاد و امید بخش در مخاطبین منجر شده استدر نظام‌های آموزشی متمرکز نظیر ایران معمولاً محتوا در قالب کتب درسی ارائه می‌شود و کتاب محور آموزش و یادگیری است و به همین اعتبار فقدان آن موجب سرگردانی مربی و فراگیر می‌شود بویژه که ارزشیابی از میزان یادگیری در چنین شرایطی اغلب موکول به محتوای کتاب

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

است و شاید بی دلیل نباشد که چنین نظام‌های آموزشی را کتاب محور می‌نامند و نقطه مقابل آن را برنامه محور تلقی می‌کنند. این بحث بخصوص در دوره‌های آموزشی عمومی بیشتر مصداق دارد.

در دوره‌های تخصصی نظیر آموزش عالی وضعیت متفاوت است و یا متفاوت باشد در این دوره اخیر، لزوم استفاده از کتاب‌ها و منابع متعدد آموزشی بیشتر از دوره‌های آموزش عمومی است و عمدتاً در این دوره دانشجو با استفاده از منابع قابل دسترس، به تولید مطالبی جدید بر اساس یافته‌های خود اقدام می‌نماید. محتوا باید دارای این ویژگی‌ها باشد: معرفی اندیشه‌های یک رشته علمی، بوجود آورنده درکی روشن از ساختار بنیادی رشته علمی تفهیم کننده روش‌های بررسی با استفاده از مثال و مسئله، جهان شمول بودن مفاهیم و اصول انتخاب شده، برقرار کننده تعادل میان سهل و مشکل، فراهم کننده فرصت تقویت تخیل فراگیر در ارتباط با هدف‌های عینی و دارای اعتبار و روایی کافی. در واقع محتوای کتاب درسی بخشی از جلوه عینی برنامه درسی است و شامل دانش‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که می‌بایست یاد گرفته شود.

برنامه درسی با یادگیری ارتباط نزدیکی دارد و به طراحی عناصر و عوامل مختلف آن مربوط می‌شود. فرایند یادگیری تابع عوامل گوناگونی است که هر یک در جریان و چگونگی یادگیری تأثیر دارند: استعداد و توانایی‌های فراگیرنده محتوای برنامه درسی، نقش معلم، ارتباط متقابل شاگردان، فضای یادگیری و وسایل آموزشی. این عوامل باید به صورت مجموعه به هم پیوسته عمل کنند و هر عامل، جزئی از کل محسوب شود. بنابراین برنامه درسی مجموعه قواعد و ضوابطی است که به همه عوامل و عناصر یادگیری، منطق و سازمان می‌دهد و به فعالیت‌های یادگیری نظام می‌بخشد. (حاتمی، لیلیا، ۱۳۹۹)

مسئله پیشرفت تحصیلی برای همه دانش آموزان اهمیت یکسانی ندارد. قطعاً همگی آن دسته از دانش آموزانی که درس نمی‌خوانند و همیشه نمراتشان پایین است را دیده‌ایم خوب این افراد به هیچ وجه پیشرفت تحصیلی را جدی نمی‌گیرند و اصلاً علاقه‌ای هم به آن ندارند. شاید یکی از دلایلی که باعث شده است این افراد برای پیشرفت تحصیلی هیچ تلاشی نکنند این باشد که اهمیت آن را نمی‌دانند. در اینجا قصد داریم پنج مورد از مهم‌ترین دلایل پیشرفت تحصیلی را برایتان بیان کنیم:

۱- چشیدن طعم شیرین موفقیت

۲- تشویق میان دوستان و خانواده

۳- داشتن حال خوب

۴- بالا رفتن علم و آگاهی

۵- سابقه‌ای خوب برای آینده

ضرورت برنامه ریزی برای هر سازمان و موسسه به اندازه‌ای روشن است که نیاز به تبیین و توجیه ندارد و برنامه ریزی برای سازمان به اندازه تنفس برای یک موجود زنده اهمیت دارد. برنامه ریزی برای زنده نگه داشتن و رشد سازمان در محیطی پویا و متغیر مهم است و بدون رعایت اصول برنامه ریزی معنایی ندارد چرا که این اصول راهنمای عمل بوده و در جریان تهیه و اجرای برنامه‌های آموزشی تأثیر زیادی دارد. یک برنامه ریز تا زمانی که سیر حرکت خود را به خوبی نشناسد موفق نخواهد شد بدون شک هر اندازه برنامه ریزان نسبت به واقعیت‌ها آگاهی بیشتری کسب کنند و در خصوص تأثیرپذیری برنامه‌ها از واقعیات شناخت بیشتر و دقیق‌تری داشته باشند و واقع بینی در برنامه ریزی‌ها لحاظ شود می‌توانند به موفقیت برنامه‌هایشان امیدوار باشند. (سرابی، جعفر، ۱۳۹۵)

برنامه ریزی، مانند پلی، زمان حال را به آینده مربوط می‌کند. هر کس می‌تواند با برنامه ریزی و تعیین اهداف مورد نظر و پیش بینی راه‌های دستیابی به آن‌ها، در جهتی صحیح حرکت نموده و به موفقیت لازم دست یابد. برنامه ریزی، یکی از ارکان اصلی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

سازمان‌ها بوده و ادامه حیات سازمان و دستیابی به نتایج مورد نظر، بدون داشتن برنامه‌ای مشخص، غیر ممکن می‌نماید. فقدان برنامه ریزی در سازمان با عدم توفیق سازمان و شکست آن در مأموریت‌های محول شده ملازم است.

برنامه ریزی دو رکن اصلی دارد که عبارت است از: تعیین اهداف و پیش بینی راه‌های دستیابی به آن‌ها. دوم آن که، در برنامه ریزی بایستی دو نکته مهم همواره مورد نظر باشد: یکی داشتن دوره زمانی مشخص و دیگر داشتن بودجه و هزینه معین. بنابراین، می‌توان برنامه ریزی را در یک عبارت مختصر و جامع این گونه تعریف کرد: برنامه ریزی عبارت است از تعیین اهداف و پیش بینی راه‌های دستیابی به آن‌ها در دوره زمانی مشخص و با هزینه معین. برنامه ریزی علاوه بر این که نقش هدایت کردن و راهنمایی را در سازمان به عهده دارد، به مدیران سازمان‌ها این امکان را می‌دهد که از منابع و امکانات سازمان به صورت مناسب و بهینه استفاده نمایند. برنامه ریزی می‌تواند در تصمیم گیری درست، مدیران را یاری داده و با شناسایی به موقع فرصت‌ها، و عوامل تهدید کننده سازمان، مدیران را در استفاده صحیح از فرصت‌ها و مقابله به موقع در برابر تهدیدها کمک کند. (سهرابی، سحر، ۱۳۹۷)

بهترین برنامه‌ریزی تحصیلی متوسطه

مسئولیت تهیه برنامه‌ریزی تحصیلی بر عهده چندین گروه و فرد است؛ از جمله معلمان، مدیران مدرسه و کارشناسان آموزشی. البته گاهی اوقات دانش‌آموزان و والدین نیز می‌توانند در برنامه‌ریزی تحصیلی مشارکت داشته باشند. به‌ویژه در مواردی که نیازهای خاص یا انتظارات ویژه‌ای وجود دارد.

اگر در هر یک از این حیطه‌ها فعالیت دارید و به دنبال تدوین بهترین برنامه‌ریزی تحصیلی متوسطه هستید، باید به موارد زیر توجه کنید:

۱. یک برنامه درسی خوب باید اهداف آموزشی را به شیوه‌ای تنظیم کند که واضح و قابل اندازه‌گیری باشند. این اهداف ممکن است در سطوح مختلفی از جمله درس، واحد و کل دوره تعریف شوند.
۲. یکی از عوامل مهم در موفقیت یک برنامه درسی، مدیریت زمان است. به همین خاطر باید زمان کافی برای تمرین، تکرار و ارزیابی عملکرد دانش‌آموزان در نظر گرفته شود.
۳. یکی از عوامل مؤثر در تدوین بهترین برنامه ریزی درسی دوره متوسطه اول، رویکرد متنوع به یادگیری است. به این معنا که یک برنامه درسی باید به نیازهای مختلف یادگیری پاسخ دهد. برای این کار، از تکنیک‌های مختلف آموزشی و ارزیابی استفاده کنید تا همه دانش‌آموزان بتوانند بهره‌مند شوند.
۴. یک برنامه درسی خوب باید انعطاف‌پذیر باشد تا بتواند به سرعت خود را با تحولات و نیازهای جدید در حوزه‌های مختلف تطبیق دهد. در نتیجه، باید امکان اصلاح و بازنگری مداوم را در برنامه درسی خود قرار دهید.
۵. یکی دیگر از ویژگی‌های مهم یک برنامه تحصیلی متوسطه خوب، وجود هماهنگی با دانش و تحقیقات روز در حوزه‌های مرتبط مانند روان‌شناسی یادگیری، تکنولوژی آموزشی و ... است.
۶. برای برنامه ریزی درسی دوره متوسطه اول، باید تنوع فرهنگی و نیازهای اجتماعی متفاوت دانش‌آموزان در نظر گرفته شود تا همه دانش‌آموزان، بدون توجه به تفاوت‌های فردی، در یک محیط یادگیری عادلانه و فراگیر حضور پیدا کنند و از فرصت‌های یکسان برای پرورش و شکوفایی استعدادهايشان برخوردار شوند. لحاظ کردن تنوعات فرهنگی و شرایط اجتماعی دانش‌آموزان، کلید طراحی یک برنامه درسی کارآمد و مؤثر است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

برای سنجش میزان موفقیت و کارآمدی برنامه درسی، لازم است به‌طور مرتب و مستمر، عملکرد و پیشرفت دانش‌آموزان را ارزیابی کرده و نظرات و بازخوردهای آنان و همچنین معلمان را دریافت کنید. این ارزیابی‌های دوره‌ای کمک می‌کند تا نقاط قوت و ضعف برنامه درسی مشخص شود و در صورت لزوم، اصلاحات و بازنگری‌های لازم در آن اعمال شود. بازخوردهای سازنده از سوی دانش‌آموزان و معلمان می‌تواند نقش مهمی در بهبود مستمر کیفیت برنامه‌ریزی درسی داشته باشد. (هاشمی، سید احمد. ۱۳۹۵).

سخن آخر

نقش برنامه ریزی در آموزش و پرورش و شکل دادن به آینده دانش‌آموزان بسیار حائز اهمیت است. مهم‌ترین راه برای رسیدن به اهداف، تعیین مسیر حرکت است که فقط با انجام یک برنامه‌ریزی درست امکان‌پذیر است. از آنجایی که تأثیر برنامه‌ریزی درسی بر پیشرفت تحصیلی زیاد است مدارس باید توجه بیشتری به این موضوع داشته باشند و با مشاوره دانش‌آموزان را تشویق به برنامه‌ریزی کنند. در صورتی که برای آموزش برنامه درستی اتخاذ شود، شاهد افزایش کیفیت مطالعه و در نهایت پیشرفت بیشتر دانش‌آموزان خواهیم بود. برنامه ریزی درسی به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در حوزه آموزش و پرورش، تأثیر بسیاری بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. از آنجایی که وظیفه مدارس توسعه و پرورش قدرت تفکر، خلاقیت، توانایی‌ها و مهارت‌ها در دانش‌آموزان است، آموزش روش‌های صحیح مطالعه و برنامه ریزی یکی از مسائل مهم و کارگشا در این زمینه محسوب می‌شود.

در هر جامعه‌ای متخصصان تعلیم و تربیت اعتقاد دارند که شکوفایی و رشد و سعادت اجتماع به کمک نظام تربیتی مترقی و علمی و سالم حاصل می‌گردد. به عبارتی یکی از طریق اساسی افزایش بهره وری و تسریع رشد یافتگی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی اعتلاء کیفیت نیروی انسانی است. که این ارتقاء و تکامل به مدد تعلیم و تربیتی فعال و پویا و سازنده امکان پذیر است. چنین امکانی هنگامی فراهم خواهد شد که دست اندرکاران نظام آموزشی جهت دستیابی به این امر مهم به برنامه ریزی سنجیده آموزشی و درسی اقدام نمایند. محتوای برنامه‌های درسی دربرگیرند اساسی‌ترین خط مشی‌ها برای رسیدن به هدفهای آموزش و پرورش است.

بنابراین لازم است در تهیه و تدوین آن‌ها نهایت دقت اعمال شود تا جوابگوی نیازهای ناشی از تحولات سریع علمی و تکنولوژی و اقتصادی اجتماعی باشد. بنابراین اهدافی که نظام آموزشی به دنبال تحقیق آنها است باید از انتقال حرف معلومات فراتر باشد بدین معنی که بازده آموزش باید افرادی باشند که به جای تکرار کارها و اعمال گذشتگان در پی کارهای نوینی باشند که به تولید علم بیفزاید و این‌ها افرادی باشند دارای ذهنیت فلسفی و خلاق با روحیه‌ای انتقادی و با شخصیتی فعال و پویا. و به این مهم نمی‌توان دست یافت مگر با استفاده از برنامه‌های درسی فعال و گسترش روش‌های یادگیری فعال.

برنامه‌های درسی حسابگرانه همراه با آینده نگری، جامعیت، انعطاف پذیری آگاهانه و مداومت امری ضروری است. از آنجا که برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بازتاب دهنده اهداف این مراکز است. تدوین برنامه‌های درسی و ارتقای کیفیت آن در ارتقاء دانش، نگرش و مهارت فراگیران تأثیر چشمگیری دارد. پس چگونگی تدوین و بازنگری برنامه‌های درسی با توجه به تحولات و نوآوری‌های گوناگون در عرصه تبادل اطلاعات، تحولات اقتصادی، اقتصاد مبتنی بر دانش و... توجه بیشتر متخصصان را می‌طلبد. از این روست که باید تدوین و اصلاح و بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها باید مطابق با تحولات روز صورت گیرد زیرا تحولات جامعه باعث می‌گردد تا برنامه‌های درسی در خدمت جامعه باشد و نیازهای آن را برآورده سازد. توجه لازم از سوی مسئولان به امر ارزیابی و بازنگری برنامه‌های درسی آموزش عالی می‌تواند گامی برای مطلوب‌تر ساختن برنامه‌های درسی و در نتیجه رشد و توسعه هر چه بیشتر آن شود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

برنامه ریزی تحصیلی به عنوان یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های فرد در هر سن و مرحله‌ای از زندگی، بسیار اهمیت دارد. در این صفحه به اهمیت برنامه ریزی و سؤالاتی همچون اصول برنامه ریزی تحصیلی پرداختیم. برنامه ریزی تحصیلی به افراد کمک می‌کند تا با توجه به شرایط شغلی و تحصیلی خود، اقدامات درستی را جهت حرفه‌ای شدن در آینده انجام دهند.

منابع

۱. احقر، قدسی، (۱۳۹۳)، ارزشیابی از برنامه درسی بخوانیم و بنویسیم پایه چهارم ابتدایی. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
۲. امین خندقی، مسعود، (۱۳۹۲)، ارزشیابی از برنامه درسی هدیه‌های آسمان پایه سوم ابتدایی. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
۳. بلوچ، سمینه و نصرتی پور، ابراهیم و رضاعلی، سمیه و سعادت، آزاد، (۱۴۰۲)، تأثیر برنامه ریزی درسی بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، ششمین کنفرانس ملی مدیریت و تجارت الکترونیک، تهران.
۴. تبرا، شکوه، بهرام پور، احسان، و تصدیقی، فروغ. (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای میزان تأثیر برنامه ریزی دو زبانه و برنامه ریزی درسی تک زبانه بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان. کنفرانس بین المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی.
۵. تورانی، حیدر، (۱۳۹۲)، ارزشیابی از برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
۶. سهرابی، سحر، (۱۳۹۷)، جایگاه برنامه ریزی درسی در یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، دومین کنفرانس بین المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در علوم اجتماعی، علوم تربیتی و روانشناسی، کرج
۷. غلامیان، رضا، ماشینیچی، علی اصغر، (۱۳۹۶)، فرآیندهای برنامه‌های درسی دانشگاهی در ایران، روانشناسی علوم تربیتی و علوم انسانی.
۸. فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۴)، اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی، انتشارات علم استادان.
۹. هاشمی، سید احمد. (۱۳۹۵). برنامه ریزی درسی (اصول و کاربرد) ویرایش دوم، انتشارات تایماز.
۱۰. هاشمی، سید احمد، (۱۳۹۴) برنامه ریزی درسی؛ اصول و کاربرد، انتشارات تایماز ویرایش دوم، ص ۱۲۰.